

تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران

پدیدآورنده (ها): توحیدی نیا، ابوالقاسم

مدیریت :: نشریه پژوهشنامه بیمه :: زمستان ۱۳۸۶ - شماره ۸۸ (علمی-ترویجی/ISC)

صفحات: از ۹۱ تا ۱۲۰

آدرس ثابت: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/710139>

دانلود شده توسط: پژوهشکده بیمه

تاریخ دانلود: ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- نگاهی به بیمه اتکایی تکافل
- تأملی در قاعده «الزعیم غارم» یا «مسئولیت ضامن»
- بررسی مبانی حقوقی بازتوزیع مازاد بیمه تکافل
- التأمین و موقف الشریعة الإسلامية منه
- الگوی مضاربه عمومی تکافل در فقه امامیه و عامه

عناوین مشابه

- تاریخ‌نگاری در ایران باستان؛ ماهیت و روش آن با توجه به رویکردهای مختلف به مفهوم «تاریخ»
- اهمیت توجه به منطقه‌گرایی و نقش آن در توسعه کشور
- بیشتر بدانیم؛ مسئولیت اجتماعی و ضرورت توجه به آن در شرکت‌های بیمه
- کارکرد ترجمه در ایجاد تعامل بین ایران و کشورهای عربی با توجه به تجربه تاریخی آن
- تعامل تصویرسازی علمی با صنعت گردشگری و بوم‌گردشگری پایدار و نقش آن در توجه به محیط زیست ایران
- سرمایه فکری؛ مفاهیم، ضرورت و اهمیت توجه به آن در اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی
- بررسی اهمیت و لزوم، توجه به رضایت شغلی و عزت نفس و رابطه آنها در نظام آموزش و پرورش ایران
- بررسی یک دهه نتایج مراقبت از عفونت ویروس نقص ایمنی انسان در ایران و لزوم توجه بیشتر به آموزه‌های دینی
- بررسی اهمیت و لزوم توجه به چالش‌های آموزش و یادگیری در فضای مجازی در دوران کرونا در نظام آموزشی ایران
- برآورد تقاضای غیرخطی بار دفاعی و کشش درآمدی آن در ایران با توجه به سطح تهدیدات بین‌المللی

تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران

ابوالقاسم توحیدی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۶/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۷/۱۰/۰۳

چکیده

در این مقاله، جهت آشنایی بیشتر خوانندگان با تکافل، ابتدا کلیاتی پیرامون این نوع بیمه مطرح می‌شود که شامل دو موضوع شکل‌گیری تکافل و ماهیت آن است. در زمینه شکل‌گیری تکافل به تبیین آراء علمای مسلمان راجع به مشروعیت قرارداد بیمه متعارف پرداخته شده است و اینکه آراء علمای اهل تسنن مبنی بر غیرمشروع بودن بیمه متعارف سبب شکل‌گیری تکافل شده است. در مبحث ماهیت تکافل، فلسفه وجودی بیمه اجتماعی و خصوصی از منظر اسلام بیان شده است و ماهیت تکافل، عقوددی که بر آنها مبتنی است، الگوهای مورد استفاده جهت عملیاتی‌کردن آن و وضعیت فعلی آن در دنیا مورد بررسی اجمالی قرار گرفته است. سپس، وضعیت بیمه خصوصی اسلامی در ایران تبیین شده است و بعد از تشریح مزایای این نوع بیمه نسبت به بیمه متعارف، نتیجه‌گیری می‌شود که به رغم مشروعیت بیمه متعارف از منظر علمای شیعه، با وجود چنین مزایایی در تکافل، توجه بیشتر به آن در ایران حایز اهمیت است.

واژگان کلیدی: تکافل، مشروعیت بیمه، مزایای تکافل

۱. دانشجوی دکتری علوم اقتصادی دانشگاه امام صادق (ع) و سرپرست گروه مطالعات اسلامی بیمه

پژوهشکده بیمه (Email: Atohidiniya@Yahoo.com)

۱. مقدمه

فعالیت‌های انسان، ناشی از نیازهای اوست و نیاز است که انسان را به حرکت و تکاپو وا می‌دارد و بی‌شک از اساسی‌ترین نیازهای انسان، «امنیت» است. انسان، همواره در صدد است از حوادث زیان‌باری که امنیت و آرامش او را بر هم می‌زند بگریزد؛ اما در بسیاری از مواقع، امکان تحقق این خطرگریزی به صورت صددرصد وجود ندارد؛ لذا، انسان خردمند می‌کوشد با اتخاذ تدابیری از آثار سوء این خطرات احتمالی بکاهد. این نحوه عملکرد انسان، غریزی است؛ لذا، ما در طول تاریخ، شاهد چنین تلاشی از سوی بشر بوده‌ایم؛ به‌عنوان‌مثال، انسان اولیه برای رفع خطرات، احتمالی و ایمن‌ساختن خود از حوادث پیش‌رو به غارها و کوه‌ها پناه می‌برد؛ اما به مرور زمان، اوضاع حاکم بر محیط اجتماعی انسان‌ها دچار تحولات شگرفی شد به‌طوری که دیگر این اقدامات ساده، جوابگوی احساس نیاز بشر به امنیت نبود؛ لذا، اقدامات تأمینی به مرور، شکل و شمایل پیشرفته‌تری یافت.

بیمه، پدیده‌ای جدید که مربوط به قرن یا قرون اخیر باشد، نیست؛ به عبارت دیگر، بیمه به‌عنوان نوآوری انسان در یکی دو قرن اخیر محسوب نمی‌شود بلکه گزارشات تاریخی متعددی وجود دارد که دلالت می‌کند بر این امر که بیمه در زمان‌های بسیار دور نیز وجود داشته است؛ به‌عنوان‌مثال، در رم باستان، اندیشه «بیمه تدفین» را انجمن‌های مذهبی رواج داده بودند که براساس آن، اشخاص با پرداخت اعانه اطمینان می‌یافتند که پس از مرگ، مراسم تدفین شایسته‌ای برای آنها برگزار خواهد شد. همچنین در ایران باستان، جبران دزدی یا تلف حیوان و برخی از خسارات ناشی از خشکسالی، همچون از بین رفتن زمین‌های زراعی و خشک‌شدن قنات‌ها از محل خزائن دولتی و از محل مالیاتی که می‌پرداختند، جبران می‌شد (دریاباری، ۱۳۸۱).

نمونه دیگری در همین زمینه، مربوط به قرن پنجم و ششم ق.م است که می‌توان آن را به‌عنوان زیربنا و شکل اولیه بیمه دریایی در نظر گرفت. در این مورد، نوعی وام، بین تجاری که در مدیترانه شرقی تجارت می‌کردند، رایج بود؛ بدین صورت که صاحب کشتی یا مال‌التجاره در ابتدای سفر دریایی، معادل قیمت کشتی یا مال‌التجاره را از سرمایه‌داران وام می‌گرفت که البته، این وام، بهره سنگینی داشت و مشروط بر این بود که اگر کشتی یا مال‌التجاره، سالم به مقصد رسید اصل وام به‌علاوه بهره آن به وام‌دهنده عودت داده شود و اگر دچار خطر شد و از بین رفت، وام‌دهنده، حق مطالبه وام را نداشته باشد (آل‌شیخ، ۱۳۷۹).

اگرچه بیمه چه به لحاظ فلسفه اجتماعی و اخلاقی و چه به لحاظ ماهیت حقوقی و اقتصادی پدیده بی‌سابقه‌ای نیست، اما در آغاز، به‌شکلی بسیار ابتدایی و ساده وجود داشته است. اما در نتیجه بروز تغییر و تحولات اجتماعی - مانند گسترش تجارت - به‌مرور، رنگ و آهنگ خاصی به خود گرفته است تا با قواعد و سیستم کنونی زندگی بشر منطبق گردد؛ لذا، سازوکارهای بیمه‌ای مورد استفاده در حال حاضر از ویژگی نوآوری برخوردار است.

از نظر صدیق (۱۳۷۸)، فلسفه وجودی بیمه، کاهش مسئولیت انفرادی است به گونه‌ای که آنچه را که ممکن است برای افراد، کمرشکن باشد به حداقل برساند. زیرا ساده‌ترین و عمده‌ترین مفهوم بیمه عبارت است از دور هم جمع شدن گروهی از افرادی که در معرض یک سری خسارت‌های احتمالی قرار دارند، با این هدف که وقتی خسارتی متوجه هر یک از افراد شد، آن خسارت در کل گروه توزیع گردد؛ به عبارت دیگر، هدف اساسی بیمه، تحت پوشش قراردادن ریسک بالقوه‌ای است که ممکن است به خسارت واقعی منجر گردد؛ البته با این خصوصیت که خسارت، بین همه افراد توزیع می‌شود. همین فلسفه است که بیمه را به یکی از مهم‌ترین بنگاه‌های

اقتصادی بدل ساخته که با ارائه خدمات ارزشمند خود، موجب رونق معاملات تجاری شده است.

امروزه، خدمات بیمه‌ای در قالب دو شکل کلی خدمات بیمه اجتماعی و خدمات بیمه خصوصی ارائه می‌شود. در خدمات بیمه اجتماعی که از آن به تأمین اجتماعی یاد می‌شود و دولت‌ها همواره آن را ارائه می‌دهند، مبالغ جزئی را افراد پرداخت می‌کنند و در مقابل، دولت، افراد را در برابر انواع خطرات و خسارت‌ها ضمانت می‌کند. در این نوع بیمه که با هدف سامان‌بخشیدن به وضعیت گروه‌های خاص و جلوگیری از سقوط مادی این گروه‌ها صورت می‌پذیرد اگر حق بیمه‌های پرداختی توسط افراد برای ارائه خدمات تضمینی دولت کافی نباشد، کسری موجود از محل خزانه دولت تأمین می‌شود (عرفانی، ۱۳۷۱).

در خدمات بیمه خصوصی - که بخش خصوصی با هدف انجام نوعی فعالیت اقتصادی انتفاعی ارائه می‌دهد - تنوع خاصی از خطرات پوشش داده می‌شوند و افرادی متقاضی این خدمات هستند که استطاعت مالی لازم را جهت پرداخت حق بیمه درخواستی دارند و مایلند از پوشش‌های بیمه‌ای گسترده‌تری برخوردار شوند.

۲. تحلیل فقهی بیمه متعارف

در مورد بیمه اجتماعی، عرفانی (۱۳۷۱) معتقد است که کلیه فقها و حقوق‌دانان مسلمان، آن را مشروع می‌دانند. محمدی‌مهر (۱۳۸۵) نیز، ضمن تأیید این نظر، در تحلیلی بیان می‌کند که فقهای اهل سنت به رغم غیرشرعی دانستن بیمه خصوصی، به استناد وجود تعاون و عدم کسب سود در این نوع بیمه (بیمه اجتماعی)، چنین حکمی را صادر کرده‌اند. در مورد شرعی بودن قرارداد بیمه خصوصی، علما و صاحب‌نظران مسلمان به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱-۲. موافقان مشروعیت قرارداد بیمه

موافقان مشروعیت قرارداد بیمه که شامل اکثریت قریب به اتفاق علما و صاحب‌نظران شیعه (محمدی مهر، ۱۳۸۵) و اقلیتی از علما و صاحب‌نظران اهل تسنن (افسری، ۱۳۷۸) است، پیرامون اینکه آیا عقد بیمه یک عقد جدید محسوب می‌شود یا خیر؟ به سه دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول، آنهایی هستند که معتقدند برخی از انواع بیمه در صدر اسلام و قبل از آن وجود داشته است و شارع مقدس، آنها را رد نکرده است؛ لذا، قایل به مشروعیت این انواع بیمه شده‌اند. به‌عنوان مثال، مطهری (۱۳۶۱) دیه عاقله را نوعی بیمه می‌داند که در صدر اسلام معمول بوده است؛ البته با این تفاوت که این بیمه مبتنی بر قرارداد نیست بلکه نوعی بیمه شرعی است، یعنی بیمه‌ای است که شرع، آن را به‌طور الزامی وضع کرده است. ایشان در این زمینه معتقد است که در مواردی، اسلام، تأمین دیه را بر عهده شخص دیگری گذاشته است یعنی خود شخص، دیه را نمی‌پردازد، بلکه گروهی از ورثه شخص باید دیه را بپردازند. در این صورت، آن گروه مانند یک شرکت بیمه هستند که باید خسارتی را که فرد وارد کرده، بپردازند؛ البته حق بیمه‌ای که این گروه دریافت می‌کنند، همان ارثی است که آنها احتمالاً از این شخص می‌برند.

برخی دیگر از علماء، «ضمان جریره» را همان بیمه مسئولیت می‌دانند، لذا ریشه بیمه مسئولیت را در اسلام می‌بینند (مطهری، ۱۳۶۱). در توضیح ضمان جریره نیز قابل ذکر است که هرگاه کسی با دیگری که رابطه وراثت ندارد، ضمن عقدی توافق کند که ضامن جرایم او باشد (دیه آن را بپردازد) و در عوض پس از مردن او از ترکه‌اش ارث ببرد، این عقد را ضمان جریره نامند (آل شیخ، ۱۳۷۹). با این تعریف، بیمه مسئولیت پزشکان را می‌توان همان عقد ضمان جریره دانست.

دسته دوم، صاحب‌نظرانی هستند که عقد بیمه را یک عقد مستقل نمی‌دانند بلکه آن را در ضمن یکی از عقود رایج در فقه قرار می‌دهند و به جهت همین وابستگی به

سایر عقود، این عقد در ضمن هر عقد دیگری که قرار بگیرد از چهارچوب تعریف و شرایط آن عقد تبعیت خواهد کرد. قابل ذکر است که گاهی اوقات به این عدم استقلال عقد بیمه از عقود معهود، هویت ادراجی بیمه اطلاق می‌شود؛ به‌عنوان مثال، امام خمینی (ره) در تحریرالوسیله اشاره می‌کند به اینکه احتمال دارد عقد بیمه ضمان در مقابل عوض باشد؛ در این صورت، بیمه، ضمانت خسارت و یا پرداخت مبلغی معین از واحدی اقتصادی نسبت به واحدی دیگر است در صورتی که واحد دوم، خود را ملزم به پرداخت مبلغی معین در طول زمان تعریف شده به واحد اول نماید (اقتصاد دینی بیمه، اصول مبانی فقهی، ۱۳۷۷). در مقابل، آیت الله گلپایگانی در کتاب توضیح المسائل، بیمه را ضمن عقد صلح صحیح می‌داند؛ که در این صورت، می‌توان چنین گفت: بیمه، تصالیحی طرفینی است میان دو واحد اقتصادی که یکی خود را ملزم به پرداخت مبلغی معین و زماندار می‌کند به شرط اینکه دیگری نیز حوادث و یا خسارات ایجاد شده را به‌طور کامل و یا در ازای مبلغی معین تضمین و تدارک نماید. همچنین در کتاب اقتصاد دینی بیمه (اقتصاد دینی بیمه، اصول مبانی فقهی، ۱۳۷۷) ضمن بحث پیرامون هویت ادراجی بیمه به دو احتمال دیگر در این زمینه اشاره می‌شود:

- بیمه، جعاله‌ای زماندار است که هرکسی را که یارای پذیرش تضمین خسارت آینده است، وادار می‌سازد که در قبال اخذ وجوهی در طول زمان، آن تضمین‌ها را برآورده سازد.

- بیمه، هبه معوضه میان دو واحد اقتصادی است که به‌واسطه بخشش مالی زماندار یک طرف، دیگری را نسبت به تدارک مبلغی معین از آن متعهد می‌سازد. این نظر، مورد قبول آیت الله خوئی (ره) بوده است.

دسته سوم، صاحب‌نظرانی هستند که معتقدند عقد بیمه، یک عقد مستقل است، یعنی بر این اعتقادند که در مورد عقد بیمه، ادله مستقلی وجود دارد که بر مشروعیت

آن دلالت می‌کند؛ لذا، نیازی وجود ندارد به اینکه آن را به یکی از عقود معهود منضم سازیم؛ برای مثال، امام خمینی (ره) در کتاب تحریرالوسیله بر این اعتقادند که ظاهراً بیمه، عقدی مستقل است. مطهری نیز معتقد است که بیمه، یک عقد مستقل است؛ لذا، لازم نیست در ضمن عقد دیگری قرار بگیرد (مطهری، ۱۳۵۸).

یکی از ادله‌ای که قائلین به این دیدگاه به آن استدلال کرده‌اند بحث عقلایی بودن این عقد است که از جمله متمسکین به این دلیل، شهید مطهری (۱۳۶۱) است. پیرامون نحوه استدلال هم در کتاب اقتصاد دینی بیمه آمده است که اگر ضروری است که روابط اقتصادی، عقلایی باشد و اگر جمع‌آوری سرمایه عظیم پولی و مالی از سوی شرکت‌های بیمه‌گر از بیمه‌گذار، عین عقلانیت رفتار اقتصادی است و اگر پرداخت اندک مال قطعی برای تضمین اصل بقاء سرمایه و یا تضمین رشد آن از جمله رفتارهای عقلایی انسان‌ها در تمامی جوامع تلقی می‌شود، پس عقلانی بودن وجود عقد بیمه، تردید ناپذیر است. از طرف دیگر به حکم قاعده «ما حکم به العقل حکم به الشرع» باید این استدلال عقلی را مفید استنباط حکم شرعی دانست؛ لذا، بیمه از این باب، مشروع است. قابل ذکر است که در همین کتاب بیان گردیده است که امام خمینی (ره) و مرحوم حکیم نیز به همین ترتیب قائل به عقلایی بودن عقد بیمه و به تبع آن قائل به مشروعیت عقد بیمه هستند.

با توجه به مطالب مذکور، نظر تنی چند از علمای شیعه در عصر حاضر، پیرامون قرارداد بیمه به شرح ذیل است:

- امام خمینی در رساله توضیح المسائل خویش بیان می‌کنند که ظاهراً تمام اقسام بیمه با بکارگیری شرایط مذکور صحیح است، چه بیمه عمر باشد یا بیمه کالاهای تجاری یا عمارات یا کشتی‌ها و هواپیماها و یا بیمه کارکنان دولت یا مؤسسات یا بیمه اهل یک قریه یا شهر باشد. قابل ذکر است که قرارداد بیمه از سال ۱۳۴۳ هجری شمسی در درس خارج معظم له مطرح شد.

- آیت‌الله محمدرضا گلپایگانی در رساله توضیح‌المسائل خود، انواع قرارداد بیمه را در صورتی که در ضمن عقد صلح باشد، صحیح می‌داند.

- آیت‌الله حکیم، قرارداد بیمه را به حکم عقل مشروع می‌داند (اقتصاد دینی بیمه، اصول مبانی فقهی، ۱۳۷۷).

- آیات عظام امام خمینی، گلپایگانی، مرعشی نجفی، خویی و مکارم شیرازی، ضمن بحث از مسائل مستحدثه درباره بیمه اظهار نظر نموده و صراحتاً از بیمه اتومبیل نام برده‌اند و آن را جایز و مشروع دانسته‌اند (عرفانی، ۱۳۷۱).

- آیت‌الله مکارم شیرازی، راجع به مشروعیت قرارداد بیمه می‌فرماید: «این [بیمه]، معامله و قرارداد مستقلی است که با شرایطی که در مسائل آینده می‌آید، صحیح است، چه بیمه کالاهای تجارتي باشد، یا ساختمان‌ها، اتومبیل‌ها، کشتی‌ها، هواپیماها، یا بیمه کارمندان و کارگران، یا بیمه عمر و مانند آن که در عرف عقلاء معمول است» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴).

- آیت‌الله خویی، انواع قرارداد بیمه را در صورتی که در ضمن عقد هبه معوضه بیاید، صحیح می‌داند (اقتصاد دینی بیمه، اصول مبانی فقهی، ۱۳۷۷).

۲-۲. مخالفان مشروعیت قرارداد بیمه

در بررسی‌های نگارنده مشخص شد که در بین علماء و صاحب‌نظران شیعه، فردی را نمی‌توان یافت که قرارداد بیمه متعارف را به‌طور کلی، غیرمشروع بداند؛ اما در بین صاحب‌نظران اهل تسنن، دو گروه موافق و مخالف وجود دارد که البته در این بین، مخالفان، اکثریت بالایی را به خود اختصاص داده‌اند (افسری، ۱۳۷۸).

پیرامون علت مخالفت اهل تسنن با مشروعیت قرارداد بیمه، محمدی‌مهر (۱۳۸۵) معتقد است که برخی از مخالفان متعقدند که عقود شرعی، معین و محصور هستند و قرارداد بیمه بر هیچ‌کدام از آنها منطبق نیست و برخی دیگر، عدم مشروعیت بیمه را

به دلیل وجود ایرادات شرعی می‌دانند که در این قرارداد وجود دارد که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- غرری بودن عقد بیمه (زیرا بیمه‌گر از دوره قرارداد مطمئن نیست)
  - قماری بودن عقد بیمه (زیرا در صورت بروز خطر، بیمه‌گر زیان می‌بیند و اگر خطری پیش نیاید بیمه‌گذار)
  - بیع معدوم بودن عقد بیمه (زیرا مبیع یعنی پرداخت خسارت در هنگام عقد وجود ندارد و متفرع بر وقوع حادثه‌ای است که احتمالاً در آینده رخ می‌دهد).
  - برخی دیگر از اشکالاتی که به قرارداد بیمه متعارف وارد شده است عبارتند از:
    - مجهول بودن عیوضین در عقد بیمه
    - تعلیقی بودن عقد بیمه
    - ربوی بودن عقد بیمه
    - اکل مال به باطل بودن بیمه
    - معامله دین به دین بودن عقد بیمه
- (اقتصاد دینی بیمه، اصول مبانی فقهی، ۱۳۷۷)

البته قابل ذکر است که اکثریت قریب به اتفاق علما و صاحب‌نظران شیعه، بیمه را شرعی دانسته و به ایرادات فوق به تفصیل پاسخ گفته‌اند؛ به‌عنوان مثال، در مورد قماری بودن عقد بیمه یکی از پاسخ‌ها این است که در قمار یکی سود می‌برد و دیگری زیان می‌بیند، اما در بیمه، هم بیمه‌گر و هم بیمه‌گذار از قرارداد متفع می‌شوند؛ زیرا بیمه‌گذار با این قرارداد، امنیت را برای خودش فراهم می‌کند و بیمه‌گر نیز نفع مالی می‌برد و به این دلیل، بیمه با قمار تفاوت دارد.

۳-۲. قائلین به تفصیل

قائلین به تفصیل، علماء و صاحب نظرانی هستند که برخی از انواع بیمه را مشروع و برخی دیگر را نامشروع می‌دانند؛ به‌عنوان مثال در بیمه اشخاص، مطهری (۱۳۵۸) اساس بیمه به شرط فوت و بیمه به شرط حیات را ربا و غیرشرعی می‌داند.

۳. تاریخچه شکل‌گیری تکافل

خدمات بیمه‌ای به شکل امروزی آن، ابتدا در اروپا شکل گرفت و گسترش یافت و سپس از آنجا به دیگر کشورها و از جمله کشورهای اسلامی وارد گردید (خامنه‌ای، ۱۳۵۹). با ورود بیمه به کشورهای اسلامی، بحث چالش برانگیز تطبیق بیمه با موازین فقهی به مرور از جانب دو طیف مطرح گردید: اولین طیف، متشرعینی بودند که با دغدغه تطبیق مسائل اقتصادی روز با اصول و اندیشه‌های اسلامی به بررسی نظر اسلام در مورد بیمه پرداختند. طیف دیگر، مالکان شرکت‌های بیمه بودند که سعی داشتند نظر مسلمانان را به سمت بیمه جلب کنند؛ لذا، درصدد برآمدند تا فتوای مراجع دینی را پیرامون شرعی بودن بیمه متعارف به‌دست‌آورند؛ برای مثال، در سال ۱۳۱۹ هجری قمری، شرکت آمریکایی میوچوآل لایف^۱ از شیخ محمد عبده راجع به قرارداد بیمه استغراء نمود. همچنین در تاریخ آمده است که مردم و علمای منطقه‌ای از قبرس، راجع به شرعی بودن قرارداد بیمه از شیخ محمد بخت المطیعی (مفتی و فقیه نامدار حنفی در مصر) سؤال نمودند. بدین ترتیب با توجه به اهمیت مسأله و نیاز مسلمانان به کسب خدمات بیمه‌ای، فقهای اسلامی در مقام تجزیه و تحلیل قرارداد بیمه برآمدند و در مورد آن، فتوی صادر نمودند؛ به‌عنوان مثال در سال ۱۹۰۳ میلادی، شیخ محمد عبده (از علمای اصلاح طلب مصر) اعلام کرد که قرارداد بیمه عمر، شرعی

نیست. همچنین در سال ۱۹۷۲ میلادی، شورای فتوای ملی مالزی اعلام کرد که بیمه و مخصوصاً بیمه عمر از نظر مبانی فقهی باطل است. همچنین در نخستین اجلاس بین‌المللی اقتصاد اسلامی که در سال ۱۹۷۶ میلادی در مکه برگزار شد بر تحریم بیمه مرسوم تأکید شد (محمدی‌مهر، ۱۳۸۵).

قائلین به تفصیل، علماء و صاحب‌نظرانی هستند که برخی از انواع بیمه را مشروع و برخی دیگر را نامشروع می‌دانند؛ به‌عنوان‌مثال در بیمه اشخاص، مطهری (۱۳۵۸)، اساس بیمه به شرط فوت و بیمه به شرط حیات را ربا و غیرشرعی می‌داند.

با توجه به مطالب مذکور، از آنجا که اکثریت قریب به اتفاق علما و صاحب‌نظران دینی اهل تسنن، قرارداد بیمه متعارف را به دلایل مطرح‌شده، غیرشرعی اعلام نمودند و این فتوی در کشورهای مسلمان گسترش یافت، محققان و دانشمندان علوم مرتبط با بیمه که از صبغه دینی نیز برخوردار بودند به تکاپو افتادند و تلاش کردند که سازوکارهای بیمه‌ای جدیدی را معرفی کنند که علاوه بر داشتن کارکردهای بیمه‌های مرسوم، از ایرادات واردشده به آنها نیز به دور باشند. بدین ترتیب از چند دهه قبل، مطالعه و تحقیق، پیرامون سازوکارهای اسلامی بیمه شروع شده است و اکنون دارای ماهیت و ادبیات مستقلی گشته است که به‌طور مختصر به آن اشاره می‌کنیم.

اسلام با جهان‌بینی خاص خود که مشتمل بر قبول برابری نوع بشر از حیث انسان‌بودن آن و لزوم حفظ و حمایت از هم‌نوع و احترام قائل‌شدن برای او است در امر وضع و اجرای قوانین مرتبط با رعایت درماندگان جامعه و تأمین نیازهای آنان، پیشگام بوده است؛ لذا، قرآن و کتب فقهی و روایی ما، سرشار از آموزه‌های تأمین‌کننده رفاه و راحتی این طبقات محروم است؛ به‌عنوان‌مثال در آیه ۲۹ سوره بقره آمده است: «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا»؛ او کسی است که آنچه را که در زمین است برای همه شما آفریده است؛ که از این آیه این‌طور استنباط می‌شود که

برکت‌ها و نعمت‌های موجود در زمین باید در اختیار همه افراد قرار داشته باشد. همچنین در نامه امیرالمومنین به والی مصر آمده است: «خدا را در نظر آور، خدا را درباره طبقه پائین اجتماع یعنی بینوایان و نیازمندیانی که چاره‌ای ندارند و تیره‌بختان و زمین‌گیران در نظر آور. باید برای خدا، حقی را که پروردگار به نفع آنان قرار داده و تو را مأمور استیفای آن ساخته ادا کنی. باید مقداری از بیت‌المال و قسمتی از غلات سرزمین‌های حکومت اسلامی را در هر آبادی، ویژه آنان سازی». علاوه بر این، امام (ع) در نامه خود به مالک اشتر این مطلب را متذکر می‌شود که: «قلبی پر محبت به رعیت داشته باش و چون درنده‌ای که خوردنشان را غنیمت می‌داند نباش؛ زیرا که مردم دو گونه‌اند: یا برادر هم دین تو هستند و یا با تو در آفرینش شبیه هستند». حضرت امیر (ع) در خطبه ۴۱ نهج‌البلاغه نیز چنین می‌فرماید: «من، حکومت را به این علت قبول کردم که خداوند تبارک و تعالی از علمای اسلام تعهد گرفته و آنها را ملزم کرده است که در مقابل پرخوری، غارتگری، گرسنگی و محرومیت ستمدیدگان ساکت ننشینند و بیکار نایستند». همچنین، امیرالمومنین (ع) در خطبه ۱۰۵ نهج‌البلاغه، رساندن سهم‌های بیت‌المال به طبقات محروم را جزء فرامین خداوند دانسته و اجرای آن را بر امام واجب دانسته‌اند. از دیگر موارد مرتبط با این بحث، داستانی است که شهید صدر بدین صورت روایت می‌کند که امیرالمومنین (ع)، پیرمرد نصرانی در مانده‌ای را دید که گدایی می‌کند. ایشان ناراحت شدند و به اطرافیان فرمودند: «شما را چه می‌شود، تا وقتی که این مرد، جوان بود از او کار می‌کشیدید و اینک که پیر و درمانده شده است، طردش کرده‌اید. مخارج او را از بیت‌المال پردازید» (صدر، ۱۳۶۰).

همه موارد فوق دلالت می‌کنند بر اینکه دولت اسلامی موظف است به فکر نیازمندان جامعه باشد و کمبودهای اساسی آنان را از منابعی که در اختیار دارد، تأمین کند و این، همان چیزی است که امروزه، «نظام تأمین اجتماعی» خوانده

می‌شود؛ بنابراین، تعالیم دینی، تأکیدات فراوانی دارد بر ارائه خدمات بیمه اجتماعی که فلسفه وجودی آن، رفع نیاز حاجتمندان، محرومان و مستضعفان جامعه و فراهم کردن فرصت‌های برابر بهره‌مندی از ثروت‌های عمومی جامعه برای همگان است؛ بنابراین، مبنای نظام تأمین اجتماعی اسلام عبارت است از:

- وظیفه حکومت اسلامی در قبال مسلمانان

- وظیفه حکومت اسلامی در قبال همه انسان‌ها

- سهم‌بودن همه افراد اجتماع در اموال عمومی که در اختیار دولت است.

دین اسلام، نه تنها ایجاد نظام تأمین اجتماعی را از وظایف دولت می‌داند بلکه نمونه‌هایی از بیمه اجتماعی را نیز مشخص کرده است. به‌عنوان مثال در آیه ۶۰ سوره توبه آمده است: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِّنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» که برطبق این آیه شریفه که موارد مصرف زکات را مشخص نموده است، می‌توان به برخی از موارد بیمه اجتماعی پی برد. این موارد عبارتند از:

- بیمه کسر درآمد در مورد افراد فقیری که درآمد سالانه آنها، کفاف مخارجشان در یک سال را نمی‌دهد یا افرادی که وضع وخیم‌تری نسبت به فقرا دارند (مساکین).

- بیمه در راه‌ماندگان در مورد افرادی که از محل زندگی خود دور افتاده‌اند و دسترسی به دارایی‌شان ندارند تا بتوانند به اقامتگاه خود بازگردند.

- بیمه بازخرید بردگان که امروزه منتفی است.

- بیمه ورشکستگی

- بیمه اموری که تحت مشمول «فی سبیل الله» قرار می‌گیرند.

در ارتباط با منابع تأمین مالی بیمه اجتماعی اسلام نیز محمدی‌مهر (۱۳۸۵) به موارد ذیل اشاره می‌کند:

- انفال (جنگل‌ها، کوه‌ها، سواحل دریاها و ...)

- زکات

- خمس

- جزیه

- مالیات‌هایی که حاکم اسلامی براساس اختیاراتی که دارد و مصلحتی که تشخیص می‌دهد، وضع می‌کند.

در همین زمینه، خامنه‌ای (۱۳۴۹) نیز این موارد را اضافه می‌کند:

- وجوهی چون کفارات که واجب است، پرداخت شود.

- وجوهی چون وقف و انفاق که هرکسی در صورت تمایل، می‌تواند پرداخت کند.

در زمینه نظام بیمه خصوصی، صاحب‌نظران و اندیشمندان اسلامی با استناد به روایات و آیاتی چون «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبُرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَ لَاتَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ؛ مائده: ۲» معتقدند که از نظر اسلامی، اساس این نوع بیمه بر اصل تعاون، همکاری و کمک متقابل افراد به یکدیگر مبتنی است (صدیق، ۱۳۷۸) و بنابراین در بیمه خصوصی، اصل بر این است که مدیران شرکت بیمه، صاحبان شرکت نیستند بلکه حقوق‌بگیران شرکت هستند و بیمه‌گران و بیمه‌گذاران با هم شریک هستند و وجوه پرداختی، صرف پرداخت زیان آسیب‌دیدگان می‌شود و مازاد آن یا سود حاصل از آن، صرف معاملات ربوی نمی‌گردد؛ بلکه بین اعضاء تقسیم می‌شود (عرفانی، ۱۳۷۱). در واقع، کمک متقابل افراد به یکدیگر در قالب تقسیم مشترک ریسک بالقوه‌ای که هر یک از اعضا با آن مواجه هستند، صورت می‌پذیرد و انتظار می‌رود که اعضاء در این جهت، خالصانه و بی‌ریا با یکدیگر همکاری داشته باشند (Islamic principles relating to takaful insurance, 2007).

از این رو، صدیق (۱۳۷۸) ویژگی‌های ذیل را برای بیمه خصوصی اسلامی برشمرده است:

- بیمه‌گذاران برای مصلحت جمع بین خودشان به طور فعال همکاری می‌کنند.
- هر بیمه‌گذار در پیروی از اصول منافع مشترک برای کمک به آنهایی که به مساعدت نیاز دارند، حق بیمه خود را می‌پردازد.
- سرشکن خسارت‌ها و توزیع مسئولیت براساس نظام صندوق مشترک صورت می‌گیرد.
- هدف از این بیمه، کسب سود بی‌مورد به هزینه افراد دیگر نیست.

۴. الگوهای مطرح‌شده در خصوص تکافل

سؤال مهمی که در اینجا مطرح می‌شود و مورد توجه اندیشمندان اسلامی حوزه تکافل نیز بوده، این است که قرارداد بیمه خصوصی اسلامی، تحت چه نوع عقدی صورت می‌پذیرد؟ در پاسخ به این سؤال، رویکردهای متفاوتی اتخاذ شده است؛ به عنوان مثال، برخی آن را تحت عقد مضاربه می‌آورند (The takaful Concept, 2007). و برخی دیگر، مانند صدیق (۱۳۷۸) آن را یک نوع عقد هبه می‌دانند. اجمل بهاتی^۱ با در نظر گرفتن ویژگی‌های بیمه خصوصی اسلامی بیان می‌کند که این قرارداد، می‌تواند تحت قالب یکی از عقود وکالت، مضاربه و وقف بیاید و در تأیید حرف خود، الگوهای زیر را ارائه می‌کند:

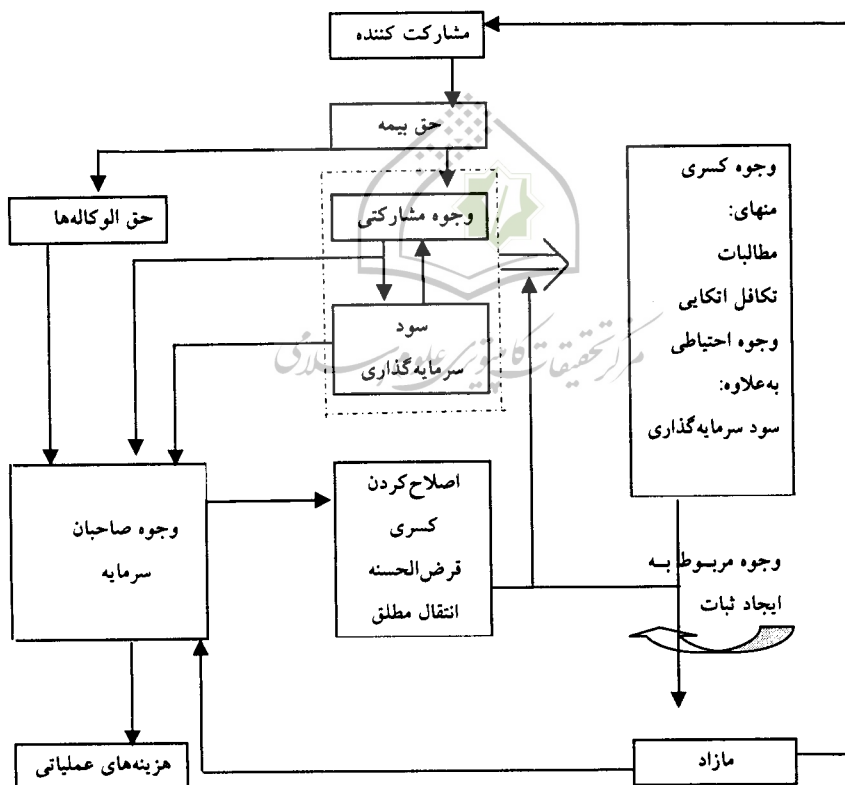
- الگوی وکالت
- الگوی مضاربه
- الگوی تعاونی

- الگوی وقف

- ادغام الگوهای وکالت و مضاربه

که برای مثال، بیان نموداری الگوهای وکالت و مضاربه و توضیح مختصری راجع به این الگوها که مهمترین الگوهای تکافل به حساب می‌آیند را در ذیل می‌آوریم:

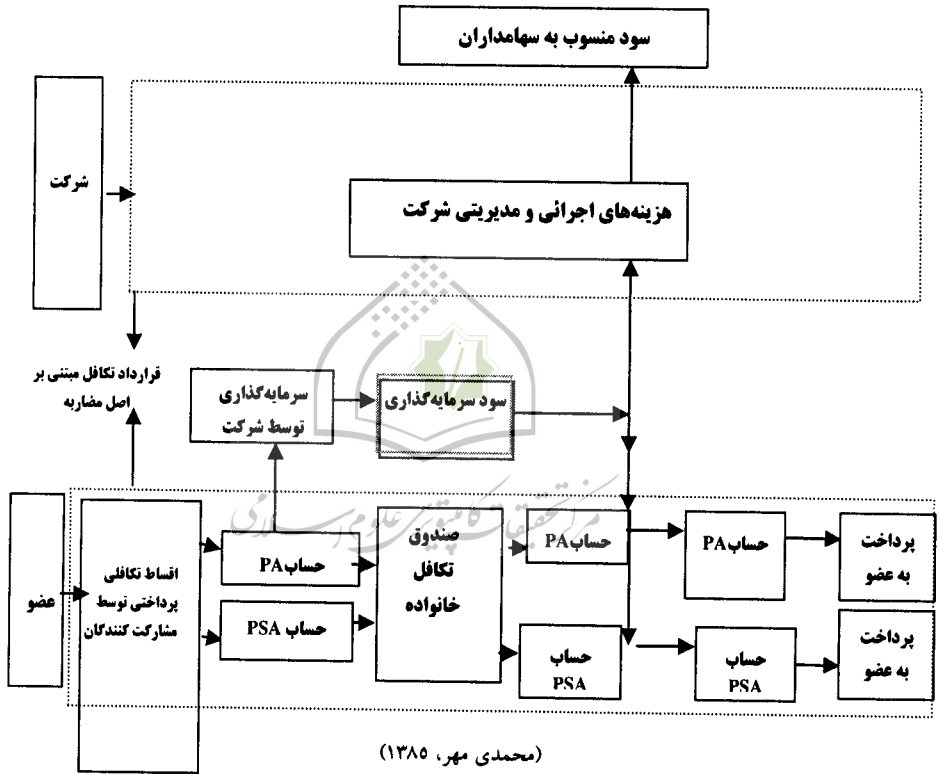
نمودار ۱. الگوی وکالت

(Bhatty, 2007a)

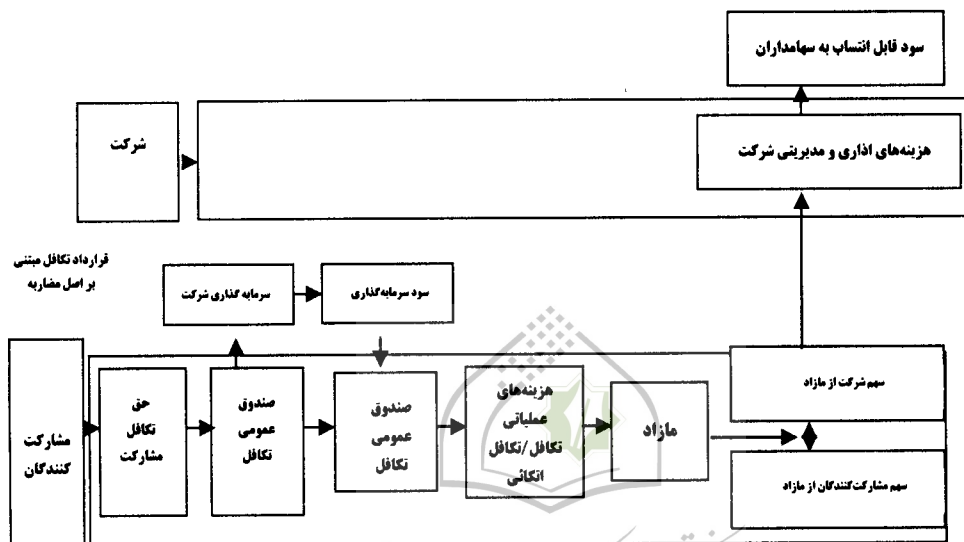
در این الگو، مدیران شرکت تکافلی از طرف سهامداران به عنوان وکیل انتخاب می‌شوند.

نمودار ۲. الگوی مضاربه در تکافل خانواده

این الگو، چگونگی تعامل سهامداران شرکت تکافل را با مدیران شرکت تبیین می‌کند و براساس آن، مدیران شرکت، عاملان مضاربه به حساب می‌آیند.

نمودار ۳. الگوی مضاربه در تکافل عمومی

(Abdul Wahab, Lewis & Hassan, 2007)

قابل ذکر است که در الگوی وکالت، بیمه‌گذاران به‌عنوان سهامداران شرکت تکافلی از طرف خود، فردی را وکیل می‌کنند تا سرمایه شرکت را مدیریت کند و در ازای آن، حق‌الوکاله خود را دریافت کند، چه شرکت در مدت مدیریت این وکیل، سود کرده باشد و چه زیان دیده باشد، اما در الگوی مضاربه مدیر عامل است، یعنی فردی است که سرمایه شرکت را از صاحبان سهام تحویل می‌گیرد و با آن به کار اقتصادی مشغول می‌شود و در پایان، چنانچه شرکت سود کرده باشد، او به میزان مورد توافق، سهمی از سود را مالک می‌شود و در غیر این صورت، چیزی نصیب نمی‌شود.

در ارتباط با تفاوت تکافل عمومی با تکافل خانواده نیز شایان توجه است که تکافل خانواده، معادل بیمه عمر در نظام متعارف و تکافل عمومی، معادل بیمه‌های غیرعمر در این نظام است.

۵. ضرورت شکل‌گیری تکافل

از آنجا که به نظر می‌رسد از نظر علماء و صاحب‌نظران شیعه، بیمه متعارف، مغایرتی با شرع مقدس اسلام ندارد، این نتیجه‌گیری صورت گرفته است که ضرورتی برای مطالعه و تحقیق راجع به تکافل در کشور ایران وجود ندارد؛ زیرا، نیازی به استفاده از این نوع بیمه نیست. درخصوص این مطلب، دو نکته قابل ذکر است:

به رغم آنکه به نظر می‌رسد، مشروعیت قرارداد بیمه متعارف در همه انواع آن از نظر علماء و صاحب‌نظران شیعه اجماعی است، اما چنین اجماع تام و کاملی وجود ندارد؛ زیرا به‌عنوان مثال، صاحب‌عروه، صراحتاً به غیرشرعی بودن بیمه عمر فتوی داده است (عرفانی، ۱۳۷۱). همچنین، مطهری (۱۳۵۸) معتقد است که در بیمه‌های اشخاص، بیمه به شرط فوت و بیمه به شرط حیات براساس ربا است و غیرشرعی است.

حتی اگر بیمه متعارف از دید همه فقها و صاحب‌نظران شیعه، مخالف شرع تشخیص داده نشود، باز هم این مسأله، دلیل مناسبی جهت توجیه کم‌توجهی به تکافل نمی‌تواند باشد؛ زیرا تکافل - که سازوکار و جنبه‌های مختلف آن در قسمت‌های قبل توضیح داده شد - نسبت به بیمه متعارف، مزیت‌هایی دارد که بکارگیری آن را در کشور ما توجیه می‌کند.

۵-۱. مزیت‌های تکافل نسبت به بیمه متعارف

• تکافل در معرض شبهه‌هایی که علماء و صاحب‌نظران اهل تسنن - و تعداد بسیار محدودی از علماء و صاحب‌نظران شیعی - مطرح می‌کنند، قرار ندارد و از این

شبهات، مصون است. در واقع، مشروعیت قرارداد بیمه متعارف، تنها مورد اتفاق شیعیان است؛ اما مشروعیت «کلیت» تکافل، مورد اتفاق همه مسلمانان است.

• تکافل در مقایسه با بیمه متعارف با اصول و ارزش‌های اسلامی، همخوانی بسیار بیشتری دارد. به‌عنوان مثال، محمدی‌مهر (۱۳۸۵) بیان می‌کند که تکافل:

- موجب تعدیل ثروت، تداول ثروت و رفاه عمومی می‌شود.
- موجب جلوگیری از استثمار و ارتقای روح اخوت می‌شود که همگی، مورد توجه دین مبین اسلام است.

در توضیح بیشتر، این نکته قابل ذکر است که در تکافل، سود حاصله به هزینه دیگران نیست؛ زیرا، همه در سود حاصله، شریک هستند، اما میزان آن با توجه به حق بیمه پرداختی و اینکه آیا بیمه‌گذار از بیمه خود استفاده کرده است یا خیر، متفاوت است.

بهایتی نیز در این زمینه معتقد است که در تکافل با سرمایه‌گذاری‌ها، اخلاقی عمل می‌شود و سیستم برای همه طرف‌ها، منصفانه است که مراعات اخلاق و انصاف نیز مورد توجه جدی اسلام است.

نکته‌ای که جا دارد در اینجا به آن اشاره گردد، آن است که به دلیل آنکه تکافل در قالب یک شرکت شکل می‌گیرد که بیمه‌گذاران، سهامداران آن شرکت به حساب می‌آیند، هر فرد به میزان استطاعت مالی خود، حق بیمه می‌پردازد و به همان میزان هم، مالک شرکت تکافلی می‌شود. بدین ترتیب، افراد کم‌درآمد نیز می‌توانند خود را بیمه نمایند و در پایان دوره مالی شرکت، چنانچه سودی به‌دست آمده باشد، این افراد از سود حاصله، کمتر سهم می‌برند. در این نوع بیمه، بیمه‌گذاران، پولی که از جیب آنها پرداخت می‌شود تا خسارت یک فرد فقیر جبران گردد را به‌عنوان نوعی بخشش (هبه) قلمداد می‌کنند؛ لذا، فرد فقیر با وجود پرداخت حق بیمه اندک ممکن است خسارتش

به میزان بسیاری جبران شود. این دو مسأله به معنای فقرزدایی و کمک به مستمندان جامعه است که مورد تأکید اسلام است.

• تکافل مورد توجه و استفاده اکثریت بسیار بالایی از مسلمانان (اهل تسنن) است و لذا برای برقراری ارتباطات بیمه‌ای با آنها باید سازوکارهای این نوع بیمه مورد توجه قرار گیرد. در تأیید این حرف، به برخی فعالیت‌های تکافل در سرتاسر دنیا اشاره می‌شود و آمار و ارقامی در این زمینه ارائه می‌گردد:

- بنا به گزارش محمدی‌مهر (۱۳۸۵)، نخستین شرکت تکافلی در سال ۱۹۷۸ میلادی در سودان و سپس در همان سال در عربستان تأسیس شد؛ در سال ۱۹۹۳، دو شرکت تکافلی در برونی و در سال ۱۹۹۴، دو شرکت در اندونزی و در سال ۱۹۹۵ یک شرکت در سنگاپور تأسیس شد؛ در کویت، نخستین شرکت تکافلی در سال ۱۹۹۸ تأسیس گردید؛ نخستین قانون مربوط به تکافل هم در سال ۱۹۸۴ میلادی در مالزی به تصویب رسید.

- در گزارشی پیرامون تکافل در پاکستان آمده است که در سال ۲۰۰۶ میلادی یک فعالیت مشترک بین پاکستان و سرمایه‌گذاران خارجی (شامل شرکت‌های کویتی، مالزیایی و سریلانکایی) آغاز و شرکتی بنام شرکت تکافل پاکستان- کویت^۱ تأسیس شد. ضمناً در همین سال، پنج شرکت جدید نیز متقاضی مجوز فعالیت در پاکستان بودند که اکثر آنها در قالب فعالیت مشترک پاکستان با سرمایه‌گذاران خارجی شکل گرفته بودند که از آن جمله می‌توان به شرکت تکافل عمومی پاکستان - قطر^۲ اشاره کرد که با مشارکت شرکت بیمه اسلامی قطر^۳ صورت می‌گیرد.

1. Pak- Kuwait Takaful Co
2. Pak- Qatar General Takaful Company
3. Qatar Islamic Insurance Company

- در گزارش دیگری که راجع به فعالیت‌های بیمه‌ای در کویت ارائه شده، آمده است که در سال ۲۰۰۶ میلادی، مؤسسه سرمایه‌گذاری جهانی^۱، آغاز به کار نخستین شرکت تکافل اتکایی در کویت و دومین شرکت تکافل اتکایی در کشورهای حوزه خلیج فارس را با عنوان شرکت بیمه اتکایی اسلامی «الفجر» اعلام نمود (شوندی، ۱۳۸۶).

- همچنین دینگوال و همکارانش^۲ از تأسیس انجمن بین‌المللی تکافل^۳ در بحرین خبر می‌دهند که اهداف ذیل را دنبال می‌کند:

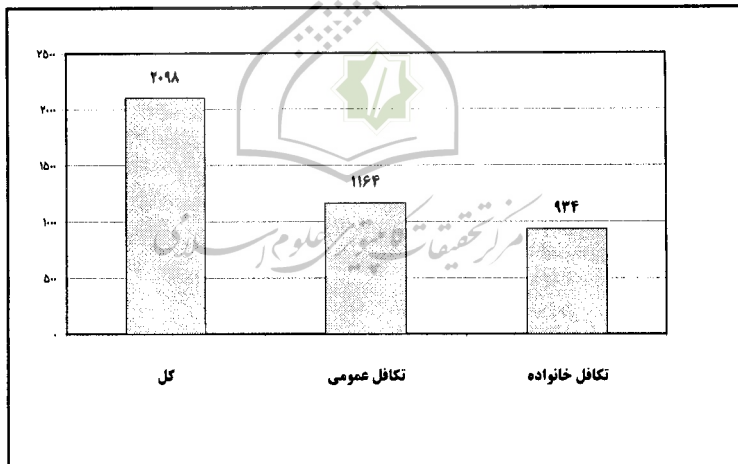
- افزایش تعداد متخصصانی که در صنعت تکافل در حال کار هستند.
- ایجاد انگیزه جهت تشکیل فرایندهای قانونی و تنظیمی به منظور اداره بیمه خصوصی اسلامی
- ترویج اصول منطقی و منصفانه موجود در اداره اخلاقی تجارت بیمه خصوصی اسلامی
- ایجاد تفاهم همگانی، نسبت به موضوعات مهم صنعت بیمه خصوصی اسلامی
- تشویق توسعه محصولات بیمه خصوصی اسلامی و بیمه اتکایی اسلامی
- ایجاد انگیزه جهت تأسیس صنعت بیمه اتکایی اسلامی

- در حال حاضر، ۲۵۰ شرکت بیمه تکافل در سرتاسر دنیا وجود دارد و حق بیمه‌های دریافتی شرکت‌های موجود در سال ۲۰۰۵ میلادی، بالغ بر ۲ میلیارد دلار بوده است (Jaffer, 2007) و بنا به گزارش‌های دریافتی، این صنعت، تاکنون شاهد رشد سالانه‌ای بین ۱۵ تا ۲۰ درصد بوده است (شوندی، ۱۳۸۶) و انتظار می‌رود که این نرخ رشد همچنان ادامه یابد (Ishak, 2007).

- از کل کشورهای مشارکت‌کننده در تکافل در سال ۲۰۰۳ میلادی، کشورهای عربی ۶۳ درصد مشارکت، مالزی ۲۷ درصد مشارکت، کشورهای آسیا- پاسیفیک ۹ درصد مشارکت و کشورهای اروپایی (مانند بریتانیا) و آمریکا ۱ درصد مشارکت را به خود اختصاص دادند (Ishak, 2007). این صنعت در چند سال گذشته، شاهد نرخ رشد ۲۰ درصد بوده که نشان‌دهنده امکان بالقوه بالای رشد در سال‌های آینده است (عسگری و اسمعیلی گیوی، ۱۳۸۷).

نمودار ۴. تکافل جهانی در سال ۲۰۰۲ (میلیارد دلار آمریکا) (تخمین‌ها در سال ۲۰۰۳ بازبینی شده است)

اطلاعات و آمار فوق، حاکی از توجه روزافزون جهان اسلام و حتی کشورهای غیراسلامی به تکافل و تکافل اتکایی و روند روبه‌رشد این صنعت در جهان و پتانسیل بالقوه این بازار است؛ لذا، توجه بیشتر به این مقوله، چه از بعد نظری و چه در عمل، دارای توجه است؛ زیرا می‌تواند به برقراری تعاملات اقتصادی بیشتر، اعم از بیمه‌ای و غیر بیمه‌ای با دیگر کشورها و به‌ویژه کشورهای مسلمان و بالخصوص کشورهای حوزه خلیج فارس بینجامد که دستاورد آن برای کشور ما، افزایش سطح تعاملات اقتصادی بین‌المللی است که از کارایی نسبی برخوردار هستند و در

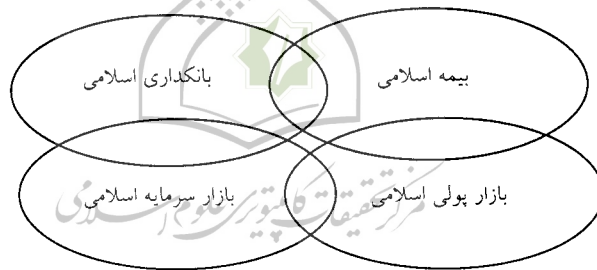
اختیارگرفتن بخشی از این بازار بین‌المللی رو به گسترش و همچنین بهره‌مندشدن از شرکت‌های تکافل اتکایی موجود و کاستن از میزان وابستگی به شرکت‌های بیمه اتکایی بین‌المللی است که گاهی برخوردهای سیاسی را در تعامل با ما در دستور کار خود قرار می‌دهند؛ به عبارت دیگر، تأسیس شرکت‌های تکافل و تکافل اتکایی به افزایش تعاملات اقتصادی، رونق اقتصاد داخلی، تحکیم روابط سیاسی و تضعیف وابستگی به کشورهای غیراسلامی خواهد انجامید. قابل ذکر است که با توجه به وجود اشتراکات فرهنگی و مذهبی میان کشور ما و جهان اسلام، توسعه تعاملات کشور با سایر کشورهای مسلمان هم به لحاظ استراتژی سیاسی و هم به لحاظ افزایش حجم مبادلات اقتصادی حایز اهمیت است و تأسیس شرکت‌های تکافلی و یا ایجاد بخش تکافل در شرکت‌های بیمه‌ای متعارف می‌تواند به این هدف کمک قابل ملاحظه‌ای نماید؛ لذا از این منظر نیز پرداختن به تکافل ضروری به نظر می‌رسد.

• در حوزه‌های نظری و عملی تکافل، پیشرفت‌های قابل توجهی در کشورهای اسلامی و برخی کشورهای غیراسلامی (مانند کشورهای عربی، مالزی و سنگاپور) صورت گرفته است؛ بنابراین، تکافل از جرگه یک نوآوری، خارج شده است و امروزه به چشم یک صنعت به آن نگریسته می‌شود؛ لذا، ما می‌توانیم از پشگامان این صنعت که پیوندهای مذهبی با ما دارند، بهره‌مند شویم و سازوکارهای آن را با کمترین هزینه‌ها فراگرفته و به خدمت بگیریم و در آینده هم به تبادل اطلاعات، تجربیات و نتایج تحقیقات و تعامل سازنده علمی با آن کشورها پردازیم، قبل از اینکه این صنعت نیز مانند صنعت بیمه، ما را جا بگذارد و از ما فاصله بگیرد.

• از مهم‌ترین مزایای تکافل، هماهنگی بسیار زیاد آن با سایر حوزه‌های مالی اسلامی یعنی بانکداری اسلامی، بازار سرمایه اسلامی و بازار پول اسلامی است؛ لذا، بکارگیری آن در کشور ما که از بانکداری بدون ربا بهره‌مند است، باعث انسجام بیشتر سیستم تأمین مالی اسلامی می‌شود. دلیل این امر، این است که همان‌طور که

بانکداری اسلامی براساس عقود، چون وکالت و مضاربه است، تکافل نیز مبتنی بر این عقود شرعی است. همچنین اختر عزیز^۱ معتقد است که زنجیره کامل سیستم مالی اسلامی برای تضمین تخصیص کارآمدتر منابع مالی و اقتصادی درون سیستم و به منظور امکان اعمال تنوع‌سازی بیشتر مخاطرات، مهم است. اسحاق^۲ نیز پیرامون اهمیت و آثار سیستم جامع تأمین مالی اسلامی که آن را بدین صورت به نمایش می‌گذارد:

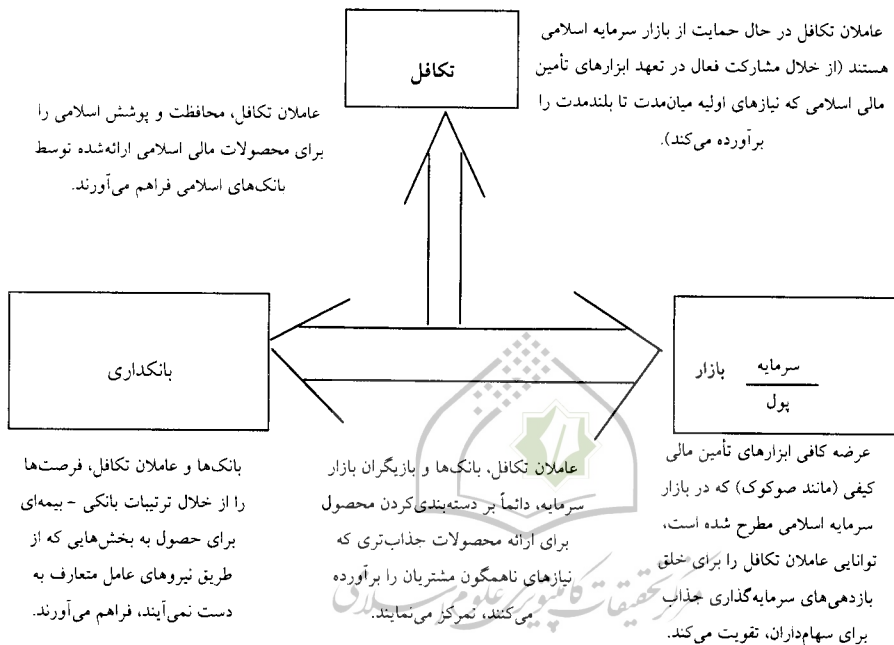
نمودار ۵. سیستم جامع تأمین مالی اسلامی (که مشتمل بر بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی و دو بازار پول و سرمایه اسلامی است)

موارد ذیل را بیان می‌کند:

- خلق معاضدت و کوشش جمعی برای سیستم تأمین مالی اسلامی
  - تقویت انعطاف و استحکام جهت تحمل کردن شوک‌های تأمین مالی و افزایش پایداری سراسری سیستم
- همچنین برای تبیین وابستگی متقابل بازیگران بازار اسلامی که یک مزیت بیمه اسلامی هم به این مسأله مربوط می‌شود (همان‌طور که در بالا آمد)، عثمان^۳ الگوی ذیل را ارائه می‌کند:

نمودار ۶. نحوه تعامل بازیگران موجود در نظام مالی اسلامی

۶. خلاصه و نتیجه‌گیری

در قسمت مقدمه این مقاله در مورد نیاز انسان به امنیت و آرامش خاطر صحبت کردیم و آن را منشأ شکل‌گیری صنعت بیمه دانستیم و پیرامون تاریخچه فعالیت‌های بیمه‌ای، مطالبی را بیان نمودیم و نتیجه‌گیری کردیم که اگرچه بیمه، چه به لحاظ فلسفه اجتماعی و اخلاقی و چه به لحاظ ماهیت حقوقی و اقتصادی، پدیده بی‌سابقه‌ای محسوب نمی‌شود، اما در آغاز به شکلی بسیار ابتدایی و ساده وجود داشته است؛ ولی امروزه، دچار تغییر و تحول گسترده‌ای شده است. در ادامه، خدمات بیمه‌ای را به دو بخش خدمات بیمه اجتماعی و خدمات بیمه خصوصی تقسیم کرده و هر یک را تعریف نمودیم.

در قسمت دوم، نظر علمای اسلامی را پیرامون مشروعیت بیمه‌های اجتماعی و خصوصی بیان نمودیم که براساس آن، همه علماء و صاحب‌نظران اسلامی، بیمه اجتماعی را مشروع می‌دانند؛ اما در خصوص مشروعیت بیمه خصوصی، به سه دسته موافقان (اکثراً شیعیان)، مخالفان (که اکثر قریب به اتفاق آنها، اهل تسنن هستند) و قائلین به تفصیل تقسیم می‌شوند.

در قسمت سوم مقاله، پیرامون مسائلی که زمینه‌ساز شکل‌گیری تکافل شده است، صحبت کردیم و راجع به ماهیت تکافل به بحث پرداختیم و بیان کردیم که فلسفه وجودی ارائه خدمات بیمه اجتماعی، رفع نیاز محرومان جامعه و فراهم کردن فرصت‌های برابر بهره‌مندی از ثروت‌های عمومی جامعه است و تعالیم دینی، تأکید فراوانی بر ارائه این خدمات دارد.

در قسمت چهارم، به‌طور مختصر به الگوها و الگوهای مورد استفاده در تکافل اشاره کردیم و در قسمت پنجم، در مورد ضرورت شکل‌گیری تکافل به بحث پرداختیم و نگاهی به آمار و ارقام فعالیت شرکت‌های تکافلی انداختیم.

از مباحث مطرح‌شده، این طور نتیجه‌گیری می‌شود که اگرچه بیمه متعارف، شرعی است و پرداختن به جنبه‌های نظری و کاربردی تکافل و به کارگیری آن در ایران، الزام شرعی ندارد، اما برای بهره‌مند شدن از مزایای آن - که در این مقاله برشمرده شد - لازم است که تکافل مورد توجه جدی‌تر متولیان امر تحقیق و پژوهش و همچنین متولیان اجرایی امور قرار گیرد.

منابع

۱. آل‌شخیخ، محمد ۱۳۷۹، بررسی روابط حقوقی اطراف عقد بیمه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۲. افسری، سالم ۱۳۷۸، بیمه از دیدگاه اسلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

۳. اقتصاد دینی بیمه؛ اصول مبانی فقهی ۱۳۷۷، پژوهشکده اقتصاد دینی امام رضا (ع)، دفتر نشر کریمه.
۴. جمالیزاده، احمد ۱۳۸۰، بررسی فقهی عقد بیمه، بوستان کتاب قم.
۵. خامنه‌ای، سیدمحمد ۱۳۵۹، بیمه در حقوق اسلام؛ بحثی تحلیلی و تطبیقی در بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های خصوصی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۶. دریاباری، سیدمحمدزمان ۱۳۸۱، مبانی بیمه مسئولیت پزشک در حقوق ایران و فقه امامیه با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).
۷. شوندی، مانا (مترجم) ۱۳۸۶، 'نگاهی به بیمه در کویت'، تازه‌های جهان بیمه، ش ۱۰۷.
۸. صدر، محمدباقر ۱۳۶۰، اقتصاد ما، ترجمه فولادوند، محمد مهدی، بنیاد علوم اسلامی.
۹. صدیق، محمد ۱۳۷۸، 'بیمه اسلامی (تکافل): مفاهیم و کاربرد'، ترجمه میرزایی، حبیب، فصلنامه صنعت بیمه، ش ۵۳.
۱۰. عرفانی، توفیق ۱۳۷۱، قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران، انتشارات کیهان.
۱۱. عسگری، محمد مهدی و اسمعیلی گیوی، حمیدرضا ۱۳۸۷، 'صنعت تکافل: ویژگی‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو'، همایش ملی مالی اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع) و بانک کشاورزی.
۱۲. محمدی مهر، محمدحسن ۱۳۸۵، بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).
۱۳. مطهری، مرتضی ۱۳۵۸، مسأله ربا به ضمیمه بیمه، انتشارات صدر.
۱۴. مطهری، مرتضی ۱۳۶۱، بررسی فقهی مسأله بیمه، انتشارات میقات.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر ۱۳۷۴، رساله توضیح المسائل، مدرسه امام علی بن ابی طالب.

16. Abdul Wahab, AR, Lewis, MK, Hassan, MK 2007, ' Islamic takaful: business models, shari a concerns and proposed solutions', Thunderbird International Business Review, no. 3.

17. Akhtar Aziz, Z 2007, *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu: the foreword*, Euromoney Books- United Kingdom.

18. Bhatti, A 2007a, *Aspects of business operations in different takaful modalities*, HSBC Amanah Takaful- Kuala Lumpur.
19. Bhatti, A 2007b, 'The growth and global market for takaful', *Islamic insurance : trends, opportunities and the future of takaful*, Euromoney Books, United Kingdom.
20. Dingwall, S 2007, *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu:the introduction*, Euromoney Books, United kingdom.
21. Dingwall, S, Ali, S, Griffiths, F 2007, 'Regulatory approaches to takaful', *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu*, Euromoney Books, United Kingdom.
22. Garigiparthi, S 2007, 'Takaful : a regulatory perspective', *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu*, Euromoney Books, United Kingdom.
23. Ishak, B 2007, 'Establishing a robust legal and regulatory framework for takaful', *Financial Regulators Forum in Islamic Finance*.
24. Jaffer, S 2007, *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu*, Euromoney Books, United kingdom.
25. Osman, WMNW 2007, 'The legal and regulatory framework of the Malaysian takaful industry', *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of takafu*, Euromoney Books, United kingdom.
26. Sabbagh, AM 2007, 'Islamic insurance; exploring takaful models and mechanisms', *The Islamic Insurance Cor. P.l.c*, Amman; Jordan.
27. *Islamic principles relating to takaful insurance*, viewed 7 January 2007 < [http:// www. takafulactuary. com](http://www.takafulactuary.com) >.
28. *Pakistan: takaful players to increase from one to at least five*, viewed 6 January 2006 < [http:// www. meinsurancereview. com](http://www.meinsurancereview.com) >.
29. *The takaful concept*, viewed 6 January 2007 < [http:// www. takaful. com](http://www.takaful.com) >.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی